

Janusz Łosowski, *Dokumentacja w życiu chłopów w okresie staropolskim. Studium z dziejów kultury*, Lublin 2013, Wydawnictwo Olech, ss. 400, ISBN 978-83-63394-12-7.

Najnowsza publikacja znanego lubelskiego historyka omawia bardzo istotną problematykę wykorzystania dokumentacji historycznej przez chłopów. Zagadnienie to mieści się na styku różnych dyscyplin historycznych: dyplomatyki, archiwistyki, historii ustroju, historii społecznej oraz dziejów kultury. Podjęcie się wspomnianych badań ma charakter pionierski.

Publikację otwiera wykaz skrótów oraz wstęp, który omawia genezę badań, literaturę przedmiotu, koncepcję pracy i jej konstrukcję, podstawę źródłową oraz krótkie omówienie pracy. Książka składa się z jedenastu rozdziałów.

Rozdział pierwszy (*Wieś staropolska oraz jej organy aktotwórcze*) zawiera charakterystykę warunków ułatwiających tworzenie dokumentacji na wsi. Dotyczyły one przede wszystkim organizacji i kompetencji wiejskich organów sądowych i administracyjnych. To one głównie dostarczały chłopom potrzebnej dokumentacji. W rozdziale opisano także działalność mieszkańców wsi oraz administracji patrymonialnej, w których używano dokumentacji.

W rozdziale drugim (*Tworzenie dokumentacji*) przedstawiono dokumentację sporządzoną na wsi. Zajęto się zagadnieniami kompetencji i kwalifikacji pisarzy gromadzkich. Dodatkowo przedstawiono wykonywane przez nich czynności kancelaryjne oraz samą dokumentację. Następnie scharakteryzowano główne produkty kancelaryjne ksiąg, dokumentów i ekstraktów oraz akt luźnych gromadzonych i przechowywanych przez urzędy gromadzkie. Na podstawie wykorzystanych źródeł dokonano także klasyfikacji zawartości akt gromadzkich.

Rozdział trzeci (*Dokumentacja stanu posiadania*) zawiera informacje o wykorzystywanych przez chłopów dowodach stanu posiadania. Opisano starania poddanych o sporządzenie dokumentów, ich zabezpieczeniu i przechowywaniu a także wpisywaniu do akt gromadzkich i grodzkich. Zajęto się również sytuacjami utraty przez poddanych dowodów pisemnych oraz ich braku. Analizie poddano również przypadki fałszownia różnego rodzaju dokumentów i aktów.

W rozdziale czwartym (*Dokumentacja dotycząca indywidualnych zobowiązań poddanych oraz ich statusu*) scharakteryzowano dokumentację powinności stanowych i indywidualnych zobowiązań poddanych. Szczegółowo przeanalizowano zagadnienie dokumentacji robocizn, danin i czynszów, pożyczek i zastawów oraz indywidualnych obowiązków wynikających z dziedziczenia. Ponadto przedstawiono używanie przez poddanych dokumentacji określającej tożsamość (paszporty uprawniające do odbywania podróży), stan religijny (wypisy z metryk

parafialnych) oraz status prawny (wpisy dobrowolnego przyjęcia poddaństwa).

W rozdziale piątym (*Dowody w postępowaniu przed sądami i urzędami*) omówiono problematykę wykorzystania przez poddanych różnorodnych dowodów pisemnych w procesach prawnych toczonych także przez całe gromady, głównie przed sądem referendarskim. W dalszej części tego rozdziału ukazano zjawisko posługiwania się dokumentami przez chłopów w indywidualnych sprawach spornych toczonych przed sądami gromadzkimi i miejskimi oraz grodzkimi.

Problematyka zarządzeń jako instrumentu administrowania dobrami feudalnymi stała się przedmiotem rozdziału szóstego (*Dokumentacja w procesie utrzymania na wsi w porządku i zachowania obyczajów*). Szczegółowo opisano w nim stosowanie zarządzeń regulujących najważniejsze w życiu chłopów sfery porządku i bezpieczeństwa, działania urzędników, gospodarki rolnej, obyczajów oraz opieki społecznej. Zwrócono również uwagę na wpisy elekcji urzędników oraz rozporządzenia odnoszące się do wymienionych dziedzin.

W rozdziale siódmym (*Dokumentacja jako instrument w sprawach gospodarczych i fiskalnych*) omówiono kwestię dokumentacji jako instrumentu w sprawach gospodarczych i fiskalnych. Przedstawiono w nim także znaczenie dokumentacji w procesie poboru przez gromadę różnego rodzaju danin i składek na potrzeby własne i dworskie oraz potwierdzania zobowiązań finansowych gromady i jej urzędników. Ukazano również znaczenie różnego rodzaju pism w łagodzeniu konfliktów i napięć między poddanymi a administracją patrymonialną, pojawiająca się w trakcie egzekwowania robocizn, czynszów, danin i innych powinności.

W ósmym rozdziale (*Środek zabezpieczania przed konfliktami*) przedstawiono rolę dokumentacji w rozwiązywaniu różnorodnych konfliktów, które wynikały między poddanymi, głównie małżeńskich, rodzinnych i sąsiedzkich. Dokumenty te, zwłaszcza testamenty i umowy przedślubne, określały obowiązki i uprawnienia stron i z tego powodu stawały się środkiem ułatwiającym utrzymanie równowagi i spokoju. Podobną rolę spełniały zakłady umieszczane w tekstach dekretów wydanych w sprawach karnych. W założeniu miały zniechęcać skazanych do jakichkolwiek prób ponawiania przestępstw lub wykroczeń.

Rozdział dziewiąty (*Dokumentacja jako świadectwo aktywności religijnej*) poświęcony został problemowi używania dokumentacji w sprawach religijnych istotnych dla ludności chłopskiej. Zaprezentowano w nim zjawisko ustanawiania przez władze patrymonialne obowiązków religijnych poddanych przy pomocy wydawanych na piśmie zarządzeń porządkowych. W rozdziale tym przedstawiono główne prawdy wiary wyrażane w testamentach przez chłopskich testatorów. Dodatkowo zaprezentowano zasadnicze treści suplik kierowanych przez gromady greckokatolickie do biskupów, będące wyrazem troski wiernych o stan parafii. Zasygnalizowano również zjawisko składania przez chłopów relacji o cudownych zdarzeniach, które dokumentowane były na piśmie.

Przedmiotem rozdziału dziesiątego (*Dokumentacja jako nośnik wiedzy o przeszłości*) stała się nieliczna dokumentacja zawierająca informacje o przeszłości. Scharakteryzowano poszczególne typy informacji odnoszących się do dawnych monarchów polskich, właścicieli wsi, starych przepisów prawa oraz ważniejszych wydarzeń z historii wsi, przeszłości rodzin, a nawet dziejów poszczególnych

miejsce, głównie pól uprawnych. Opisano również przejawy wiary w działanie Boga w potocznym myśleniu chłopów o przeszłości. Cechą charakterystyczną stanowiło tu warunkowanie wszystkich zdarzeń, z którymi się zetknęli, z działaniem Opatrzności.

W ostatnim, rozdziale jedenastym (*Świadomość dokumentacyjna chłopów*) poddano szczegółowej analizie pojęcie świadomości dokumentacyjnej chłopów, która warunkowała wykorzystywanie przez nich dokumentacji w różnych sferach życia. Określono również w nim również definicje tego zjawiska oraz przyczyny jego występowania. Wyjaśniono też relacje ze zjawiskami pokrewnymi, takimi jak świadomość prawna czy historyczna.

Publikację wieńczy zakończenie, 25 załączników, bibliografia, wykaz załączników, tabel i schematów oraz streszczenia w języku niemieckim, angielskim i rosyjskim.

Książka oparta jest na kwerendzie naukowej w licznych archiwach polskich i zagranicznych.

***Kościół rzymskokatolicki i Polacy w Małopolsce wschodniej podczas wojny polsko-ukraińskiej 1918-1919. Źródła, tom 1 i 2, opracowanie, wstęp, przypisy, indeksy i wybór fotografii* Józef Wolczański, Wydawnictwo Bł. Jakuba Strzemię Archidiecezji Lwowskiej Obrządku łacińskiego, Lwów-Kraków 2012, t. 1 – ss. 906, ISBN 978-83-63206-01-7; t. 2 – ss. 1052, ISBN 978-83-63206-04-8.**

Publikacja prezentuje nigdy dotąd niedrukowane ani nieeksplorowane źródła archiwalne proveniencji kościelnej i państwowej, traktujące o wspomnianej problematyce. Edycja ta zawiera w olbrzymiej większości dokumenty wytworzone przez polskie instytucje kościelne i państwowe, bądź osoby publiczne zaangażowane w rozwiązanie zaistniałego konfliktu. Reprezentują one zarówno duchowieństwo, jak i środowiska administracji państwowej, wojskowości oraz sfery uniwersyteckie. W znacznie uboższym wymiarze udało się zgromadzić materiały o ukraińskim rodowodzie.

W publikacji wykorzystano materiały z Archiwum Kurii Metropolitalnej Lwowskiej obrządku łacińskiego w Krakowie, a w szczególności relacje duchownych z kilkudziesięciu parafii. Zamieszczono również fragmenty kilkunastu kronik zakonów i zgromadzeń męskich oraz żeńskich działających do 1945 r. w archidiecezji lwowskiej, a po II wojnie światowej na obszarze współczesnej Polski. Są to materiały następujących instytucji: Franciszkanów OFMConv, Bernardynów, Dominikanów, Jezuitów, Kapucynów, Karmelitów, Redemptorystów, Reformatów, Franciszkanek Rodziny Maryi, Karmelitanek Bosych, Benedyktynek ob. łac., Niepokalanek, Klarysek (Franciszkanek) od Wieczystej Adoracji, Dominikanek, Sióstr Opatrzności Bożej, Służebniczek Bogarodzicy Niepokalanej Poczętej, Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej, Zmartwychwstaniek, Służebnic Najświętszego Serca Jezusowego. Niezwykły walor posiada też dziennik łacińskiego metropolity lwowskiego abp. Józefa Bilczewskiego, rejestrujący dokładnie nie tylko etapy wydarzeń, ale nadto dziesiątki spotkań ze

świadkami walk, czy odsłaniający świat wewnętrznych, duchowych przeżyć autora. Wykorzystano również materiały pozostające w niedostępnym nadal dla badaczy zespole archiwaliów Obrońców Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich z lat 1918-1919 w Archiwum Obwodowym we Lwowie. Z grupy tej zamieszczono wyłącznie teksty osób duchownych, uczestniczących w walkach o wolność Lwowa i prowincji. Wykorzystano również unikatowe źródła z Archiwum Watykańskiego, m.in. korespondencję wizytatora apostolskiego, a później warszawskiego nuncjusza abpa Achillesa Rattiego z rzymską centralą. Dodatkowo dołączono raporty polskich dyplomatów, pisma przedstawicieli sfer wojskowych, kościelnych i cywilnych. Przydatne dla zobrazowania skali, ale też charakteru ukraińskich represji ludności cywilnej okazały się wyniki prac komisji sejmowej badającej tuż po zakończeniu wojny ten problem. Kwerendę archiwalną uzupełniła literatura drukowana o charakterze źródeł i opracowań, przytoczona w bibliografii.

Pierwszy tom składa się z dwóch części: korespondencje, odezwy, przemówienia, rozporządzenia urzędowe. W drugiej części zamieszczono relacje i sprawozdania. Tom drugi obejmuje natomiast kroniki i dzienniki. W pierwszej części tomu dokumenty przedstawiono w układzie chronologicznym, natomiast w kolejnych częściach za podstawę przyjęto kryterium alfabetyczne. Do tomu pierwszego dołączono aneks fotografii zawierający 85 zdjęć. Publikację kończy wykaz fotografii oraz indeks osobowy i indeks nazw geograficznych. Tom drugi wieńczy aneks fotografii, wykaz fotografii, wykaz skrótów, bibliografia, indeks osobowy i indeks nazw geograficznych.

Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego, tom IV, Lublin 2012, wydawca: Lubelskie Towarzystwo Genealogiczne, ss. 330 + 4 aneksy, ISSN 2080-9212.

Najnowszy numer rocznika jest szczególnie, ponieważ został wpisany na listę B czasopism punktowanych przez MNiSW, z przyznanymi 3 punktami ministerialnymi. Jest to duży sukces gdyż pismo już po 3 latach swojego istnienia spełniło wszystkie wymogi parametryzacji. Dodatkowo należy zauważyć, że uzyskało ono wyższą ocenę niż niektóre czasopisma naukowe o ustalonej już renomie.

Tom czwarty *Rocznika* otwiera przedmowa autorstwa prof. Jana Tęgowskiego oraz wstęp Dominika Szulca – redaktora naczelnego periodyku. Drukowane materiały zostały podzielone nadziały: *artykuły, materiały i źródła, recenzje, sprawozdania, varia* oraz *suplementy*. W najobszerniejszej części *Artykuły*, znajdują się rozprawy: Wojciecha Michalskiego *Legendy herbowe Krwawego Serca i Płotu – heraldyka a kultura historyczna szkockiego rodu Douglasów*, omawiający postać jednego z dowódców walk Szkotów z Anglikami czasu panowania Roberta Bruce’a z XIV. W artykule Agnieszki Nalewajek *Ożarowscy herbu Rawicz – kariera na dworze Jagiellonów*, autorka przedstawiła dzieje rodziny Ożarowskich oraz powiązanie ich ofiarnej służby Jagiellonom w XV-XVI wieku z obejmowaniem coraz bardziej eksponowanych stanowisk. Maciej Kordas w publikacji *Z badań nad związkami rodzinnymi w Polsce w pierwszej połowie XVI w. Rzecz o rodzinie Krupów z Kamionki i jej przedmieścia Siedlisk* przedstawił rodzinę chłop-

ską, która w początku XVI w. przeniknęła do elity miasteczka Kamionki, osiągając miejsce we władzach sądowych. Omówione zostały również powiązania rodzinne i majątkowe wspomnianej rodziny. Tomasz A. Nowak w artykule *Spoleczność Wielunia w pierwszej połowie XVI w.* przedstawił dzieje mieszkańców tego miasteczka. Skoncentrował się głównie na obserwacji mechanizmów rządzących tworzeniem się przydomków i nazwisk. Jerzy Ternes w publikacji *Przyczynki do genealogii Żółkiewskich w XVI w.*, poinformował o najnowszych badaniach dotyczących pochodzenia hetmana Stanisława Żółkiewskiego herbu Lubicz i jego powiązaniach rodzinnych ze szlachtą chełmską. Autor wyjaśnił przy okazji pewne niejasności związane z rodziną Żółkiewskich herbu Bończa. Sławomir Dryja w artykule *Kobieta w krakowskim przemyśle słodowniczo-piwowarskim doby wczesnonowożytnej w świetle testamentów i dokumentów podatkowych*, przedstawił mechanizmy życia gospodarczego związanego z produkcją piwa i roli w nim kobiet (najczęściej wdów), które odgrywały dużą rolę w tym rzemiośle.

W dziale *Materiały i źródła*, opublikowano artykuł Artura Lisa *Najstarsze dokumenty opatowskie*. Przedmiotem analizy są dwa oryginalne dokumenty książąt: Kazimierza Sprawiedliwego z 1189 r. oraz Leszka Białego z 1206 r. Anna U. Wnuk w rozprawie *Jerzy Szornel herbu Dołęga z Popkowic, sędzia ziemski lubelski i jego testament*, opisała jego życie oraz zapis testamentalny a także protest jego bratanków, niepokodzonych z ostatnią jego wolą. Urszula Kicińska w artykule *Rosa Bogu Y Ludziom Mila Y Przyjemna – wizerunek Marcybelli Anny Hlebowiczówny Ogińskiej w świetle jej testamentu oraz mowy pogrzebowej*, przedstawiła córkę wojewody wileńskiego (1668-1669) Jerzego Hlebowicza. Była ona żoną wojewody trockiego Marcjana Ogińskiego. Po zamażpójściu stała się gorącą wyznawczynią katolicyzmu. Słynęła z wielu pobożnych fundacji. Jej losy są dobrym przykładem duchowości przedstawicielki elity magnackiej. Księża Wiesław Felski i Jarosław Marczewski, przeanalizowali zapiski dotyczące śmierci w księdze metrykalnej brygidek lubelskich w artykule *Imiona śmierci: terminologia mortualna w księdze „Metryki” brygidek lubelskich*. Stanisław Bogdanow w artykule *Adlebergowie w Rosji XVIII-XX wieku* przedstawił losy tej znanej rodziny. Natomiast Tomasz Osiński (*Tabela prestacyjna z 1846 i dodatkowa z 1861 r. z miasta Zaklikowa*) opisał na przykładzie tego miasta recepcję normalizacji prawnych caratu z 1846 i 1861 r. przez chłopów i szlachtę polską, w sprawie częściowej pańszczyzny.

W dziale *Recenzje* ukazały się tylko jedna pozycja autorstwa Jacka Majewskiego, który zaprezentował pierwszy tom *Wieluńskiego słownika biograficznego*.

W *Sprawozdaniach* znajdują się dwa teksty: Tomasz Rembalskiego, *Sprawozdanie z III Seminarium Genealogicznego Nasze korzenie. Wokół poszukiwań genealogicznych rodzin pomorskich*, Gdynia 2011 oraz informacje zatytułowane *Z życia regionalnych Towarzystw Genealogicznych w Polsce*.

Varia zawierają teksty: Janusza Piegzy, *Stowarzyszeni przeciwko zapomnieniu: w obronie cmentarza unickiego w Lublinie*; Huberta Mącika, *Cmentarz przy ul. Walecznych w Lublinie – dokument różnorodności kulturowej Lublina*; Lucjana Gazdy, Filipa Jaroszyńskiego, Dariusza Kowalskiego i Dariusza Prucnała, *Sondażowe badania georadarowe na terenie i wokół kościoła śś. Stanisław i Mał-*

gorzaty w Janowcu (2011). *Próba wskazania domniemanych anomalii i obiektów o charakterze sepulkralnym*; Dariusz Wolanin, *Zakładamy stowarzyszenie – formę aktywności społecznej i naukowej*.

W dziale *Suplementy* zamieszczono rozprawkę Andrzeja i Marka Skrzetuskich, *Małopolska gałąź Skrzetuskich herbu Jastrzębiec*. Autorzy przedstawili rodowód krewnych pierwowzoru Sienkiewiczowskiego bohatera i ich koneksje. Oprócz tego artykułu zamieszczono *Noty o współautorach tomu; Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego – informacja dla autorów i czytelników; Historia. Tradycja. Nowoczesność. XXI Ogólnopolski Zjazd Historyków Studentów w Lublinie – konferencja objęta patronatem Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego*.

Studia Włocławskie, t. 14, Włocławek 2012, wydawca: Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, ss. 680, ISSN 1506-5316.

Tom został dedykowany założycielowi „Studiów Włocławskich” księdzu profesorowi dr hab. Ireneuszowi Werbińskiemu, w 25-lecie pracy naukowej. Pismo składa się z kilku części tematycznych, jednak w niniejszym przeglądzie omówimy tylko część historyczną *Vladislaviensia*. Dział rozpoczyna artykuł Piotra Pawłowskiego, *Stefan Damalewicz jako prekursor historii sztuki w Polsce*. Następne artykuły są autorstwa: Zofii H. Kuźniewskiej, *Z dziejów opieki charytatywnej w diecezji kujawsko-pomorskiej. Szpitale wiejskie w dekanacie włocławskim*; ks. Henryka Witczaka, *Powstanie i rozwój sieci parafialnej w Koninie*; ks. Wojciecha Frątczaka, *Konfiskata własności kościelnych w Królestwie Polskim w świetle ukazów cesarza Aleksandra II z 14/26 XII 1865 r.*; ks. Krzysztofa Kamińskiego, *Formacja katechetyczna kapłanów diecezji włocławskiej w drugiej Polowie XX wieku (od 1945 r.)*; ks. Bogumiła Leszcza, *Uczestnictwo rodziny w życiu Kościoła i we wspólnocie parafii (z uwzględnieniem doświadczeń parafii w Lubiczu Górnym)*; ks. Dariusza Fabisiaka, *Oaza chorych i niepełnosprawnych w diecezji włocławskiej*; ks. Waldemara Karasińskiego, *Moralność i duchowość chrześcijańska w Kazinach* ks. Mariana Nassalskiego; ks. Antoniego Ponińskiego, *Sprawa operacyjno-ewidencyjna „Podrzegacz” [!]. Władze PRL wobec duchowieństwa katolickiego diecezji włocławskiej na przykładzie losów ks. Jana Szczesiaka*; Anzelma J. Szeinke OFM, *Związki* ks. Władysława Szafrąńskiego (1908-1996) *z klasztorem franciszkańskim we Włocławku*; ks. Kazimierza Rulki, *Refleksje przy przeglądaniu księgozbioru biskupa Romana Andrzejewskiego*.

Tom 14 wieńczy *Sprawozdanie z działalności Teologicznego Towarzystwa Naukowego Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku w roku 2010/2011* autorstwa księży: Krzysztofa Graczyka i Lecha Króla.

Opracował Artur Hamryszczak

Roland Prejs OFMCap, *Administracja diecezjalna w Królestwie Polskim w latach 1864-1918. Studium prozopograficzne*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2012, ss. 404.

Opracowanie Rolada Prejsa jest szeroko zakrojoną próbą syntetycznego ujęcia dziejów administracji Kościoła katolickiego na terenie Królestwa Polskiego w latach 1864-1918. W rozdziale pierwszym Autor zanalizował dokumentację prawną określającą funkcjonowanie metropolii warszawskiej oraz pozostałych diecezji istniejących w granicach Królestwa Polskiego. W rozdziale tym wyeksponowano również relacje pomiędzy Stolicą Apostolską a carem po konkordacie z 1847 roku, a także rolę Kolegium Duchownego w Petersburgu. W rozdziale drugim, zatytułowanym *Obsada stanowisk* dokonano przeglądu stanu osobowego wyższego duchowieństwa, a więc biskupów, administratorów diecezji, oficjałów, surogatów, regensów konsystorza. W rozdziale trzecim Autor zestawiał na przykładzie grupy 141 księży pochodzenie społeczne i narodowościowe duchowieństwa Królestwa Polskiego. Na podstawie wyżej wymienionej grupy zanalizowano również stan wykształcenia i uzyskane umiejętności nabyte w ciągu lat edukacji seminaryjnej, które przekładało się na zatrudnienie w głównych instytucjach diecezjalnych. Efektem analizy są również typologie różnicujące duchowieństwo w aspekcie pokoleniowym, form pracy dla diecezji, awansów itp. W publikacji nie mogło zabraknąć całego szeregu zagadnień związanych z oficjalnymi i tajnymi kontaktami ze Stolicą Apostolską. Traktuje o nich rozdział czwarty, w którym dodatkowo opisano relacje Kościoła z władzami państwowymi oraz specyfiką kontaktów międzydiecezjalnych na przełomie XIX i XX wieku. Ostatni rozdział zatytułowany *Troska o duchowieństwo i życie konsekrowane* zawiera przegląd problemów związanych z funkcjonowaniem seminariów duchownych, poziomem moralnym księży, życiem zakonnym oraz postawami wobec mariawityzmu. Publikacja stanowi cenny wkład w historiografię dziejów Kościoła katolickiego okresu zaborów.

Ks. Józef Szymański, *Duszpasterze Polonii i Polaków za granicą*, tom. 2, Kolbuszowa 2011, wydawca: Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna, ss. 269.

Publikacja stanowi kontynuację serii wydawniczej dotyczących polskiego duchowieństwa pracującego poza granicami kraju. Układ treściowy jest analogiczny do tomu pierwszego. Na informacje biograficzne składają się następujące elementy: nazwisko, imiona, przynależność diecezjalna lub zakonna, dane dotyczące czasu i miejsca urodzenia, imiona rodziców, wykształcenie, czas posługi duszpasterskiej, pełnione funkcje w stowarzyszeniach i organizacjach. Pod każdym z 147 biogramów znajdują się obszerna bibliografia. W niniejszym tomie znajdują się rozszerzone informacje do biografii znanych polskich duchownych m.in. Józefa Bocheńskiego, Jana Józefa Króla, Adama Kocura, Józef Swastka, Mieczysława Żywczyńskiego. Publikacja stanowi niezwykle ważny wkład w rozwój biografistyki polonijnej.

«*Status Animarum*» łacińskiej parafii katedralnej w Łucku 1815-1819, oprac. Maria Dębowska, Lublin 2013, ss. 610.

Podstawą wydania omawianej publikacji jest księga *status animarum* łuckiej parafii katedralnej z lat 1815-1819 przechowywana w zbiorach Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych. Księga powstała w kancelarii parafialnej według wzoru zalecanego przez rytuał rzymski (1614) i piotrkowski (1631) i stanowi ona część archiwum diecezji łuckiej wywiezionego w sierpniu 1945 roku przez opuszczających diecezję członków kapituły katedralnej. W rejestrze osobowym zostały odnotowane następujące informacje: imię i nazwisko poszczególnych osób w rodzinie, wiek, stopień pokrewieństwa poszczególnych członków rodziny, imiona i nazwiska innych mieszkańców zamieszkujących wspólnie z opisywaną rodziną, spowiedź wielkanocna, bierzmowanie. Dane personalne znajdujące się w publikacji zostały umieszczone w tabelach. W pierwszej kolumnie zapisano nazwę miejscowości, miejsce zamieszkania (dwór, folwark, dom na wsi), imiona i nazwiska mieszkańców, w przypadku rodzin – stopień pokrewieństwa i powinowactwa, zawód lub zajmowane stanowisko. W rubryce tej wpisywano także wyznanie lub obrządek współmałżonków niełacinników (unita, unitka, uniatka, błahoczestywy, błahoczestywa). Kolumna druga zawiera stan cywilny oraz ewentualny fakt pobierania nauk. W trzeciej umieszczono informacje o bierzmowaniu, w czwartej o przystąpieniu do spowiedzi wielkanocnej. Kolumny od 5 do 12 obejmują dane dotyczące pci i wieku. Niniejsze opracowanie źródłowe umożliwia badaczom prześledzenie zmian miejsca zamieszkania i zatrudnienia ludności polskiej na Wołyniu w tym okresie. Zbiorcze zestawienie liczby parafian ułatwia dodatkowo odtworzenie demografii łacinników w kilkudziesięciu miejscowościach parafii łuckiej. Stanowi wreszcie cenne źródło dla osób prowadzących badania genealogiczne.

Księga zapowiedzi łacińskiej parafii katedralnej w Łucku 1782-1826, oprac. Maria Dębowska, Lublin 2013, wydawca: Miejska i Gminna Biblioteka Publiczna w Sokolowie Małopolskim, ss. 318

Omawiana publikacja została wydana na podstawie księgi zapowiedzi przedślubnych (*Liber proclamandarum bannarum sive denuntiationum Ecclesiae Parochialis Luceoriensis tituli S. Jacobi Apostoli. Comparatus die 29 Aprilis Anno Domini 1782*) znajdującej się w depozycie w Ośrodku Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych KUL. Zgromadzone dane osobowe ludności zamieszkałej w Łucku w latach 1782-1826 umożliwiają genealogom i demografom badania nad społeczeństwem we wspomnianym okresie historycznym. Dokładny rejestr zamierzonych ślubów pozwala na uchwycenie m.in. dynamiki zmian w strukturze społecznej ludności mieszkającej na tych terenach diecezji łuckiej oraz łucko-żytomierskiej, zawieranych związków małżeńskich w ciągu roku oraz liczby ślubów z osobami odmiennego obrządku, wyznania, narodowości. Publikacja jest niezwykle wartościowa dla badaczy dziejów Łucka, a zwłaszcza kościoła i parafii św. Jakuba Apostoła pod koniec XVIII wieku, o której istnieją wyłącznie wzmianki w literaturze historycznej. Z tej przyczyny opracowanie poprzedzone jest ob-

szernym wstępem z opisem historycznym wymienionej parafii od początków jej istnienia aż do momentu przyłączenia jej do łuckiej parafii katedralnej. Cennym dodatkiem do publikacji jest indeks osób umieszczonych pod koniec książki.

***Archiwa i kancelarie w służbie Kościoła i nauki*, red. Wioletta Zawitkowska, Władysław P. Wlazlak, Rzeszów 2012, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, ss. 144.**

Publikacja jest pokłosiem międzynarodowej konferencji naukowej poświęconej problemom kościelnej archiwistyki. Na niniejszy tom składa się dwanaście artykułów badaczy z różnych ośrodków naukowych w Polsce i za granicą. Zagadnienia podejmowane w artykułach uporządkowano w czterech działach. Pierwszy z nich zatytułowany *Archiwa i kancelarie kościelne* obejmuje dwa artykuły dotyczące diecezji częstochowskiej Władysława P. Wlazlaka oraz Pawła Wolnickiego. Ostatni artykuł w tym dziale Stanisława Nabywańca prezentuje instrukcje dla duchowieństwa galicyjskiego z 1912 roku autorstwa ks. Alojzego Jougana, w zakresie prowadzenia m.in. ksiąg metrykalnych.

W drugiej części drukowanej w języku ukraińskim znajdziemy artykuły Bohdana Petryszaka o dokumentach pergaminowych w zasobach Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie. Kolejny artykuł z tego działu, autorstwa Wasyla Howhery przedstawia źródła do badania struktury organizacyjnej w eparchii lwowskiej w XVIII w.

W części trzeciej mającej charakter źródłoznawczy znajduje się artykuł Dariusza Cichora, poświęcony nieznanemu dotąd dyplomowi Władysława Jagiełły z Archiwum oo. Paulinów na Jasnej Górze, zawierającemu informacje o wsi Czernicznyn. Artykuł Wacława W. Szetelnickiego opisuje dokument Zygmunta III Wazy 1595 roku dotyczący miejscowości Lesienice. Następny artykuł Wioletty Zawitkowskiej przedstawia wybrane dokumenty z Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej na temat kościoła parafialnego w Radomsku. Ostatni artykuł z tej części napisany przez Mieczysława Różańskiego jest poświęcony bulli erekcyjnej diecezji łódzkiej *Christi Domini* z 10 XII 1920.

W ostatniej części omawianej publikacji znalazły się artykuły Lucyny Rotter, o symbolice zwierząt mitycznych; Bohdana Bobowskiego o metodach limitacji dóbr w świetle dokumentów książąt i rycerstwa rugijskiego (1169-1325) oraz Józefa Mareckiego omawiający układ herbów województw i ziem polskich na drzeworycie w *Statucie Łaskiego*.

Ewa M. Ziólek, *Między tronem a ołtarzem. Kościół i państwo w Księstwie Warszawskim*, Lublin 2012, Towarzystwo Naukowe KUL, ss. 800.

Książka stanowi obszerne studium z historii Kościoła katolickiego na terytoriach wchodzących w skład Księstwa Warszawskiego. Pierwszy rozdział opisuje sytuację Kościoła katolickiego w pierwszych latach po upadku Rzeczypospolitej oraz omawia skutki przemian historycznych z przełomu XVIII i XIX wieku dla pozycji Kościoła. Uwzględniono w nim również podstawowe regulacje dotyczą-

ce funkcjonowania Kościoła katolickiego w Księstwie Warszawskim po traktacie tylżyckim. W rozdziale drugim Autorka przedstawia struktury administracji kościelnej ustalone na mocy decyzji politycznych Napoleona I. Analizie zostały poddane przede wszystkim te fragmenty *Kodeksu Cywilnego*, które regulowały kwestie wyznaniowe. Rozdział trzeci koncentruje się na stanie materialnym Kościoła, zwłaszcza w aspekcie podatkowym i jego relacji do armii Księstwa składającej się z wojsk polskich i francuskich. Następny rozdział (czwarty) omawia wielowątkową politykę rządu Księstwa wobec zakonów. W rozdziale piątym Autorka podkreśla walkę o niezależność władzy kościelnej od decyzji politycznych władz Księstwa oraz analizuje stosunek episkopatu polskiego do niektórych rozporządzeń wzorowanych zarówno na francuskim modelu politycznego rozdziału Kościoła od państwa jak i józefińskim modelu podporządkowania Kościoła państwu. W rozdziale piątym poruszono szereg zagadnień związanych z projektami reform kościelnych z uwzględnieniem roli ich inicjatorów m.in. biskupa Grzegorza Zachariasiewicza, Hugona Kołłątaja oraz księdza Jana Pawła Woronicza. Rozdział ostatni zatytułowany *Kościół, państwo, patriotyzm*, jest istotnym uzupełnieniem całości studium. Autorka skupia się w nim przede wszystkim na analizie współpracy Kościoła z władzami Księstwa w zakresie budowania postaw patriotycznych społeczeństwa polskiego.

Bartosz Walicki, *Studzy ołtarza. Duszpasterze sokołowscy pierwszej połowy XX wieku, Sokółów Małopolski 2012, wydawca: Miejska i Gminna Biblioteka Publiczna w Sokółowie Małopolskim, ss. 321.*

Publikacja wydana w serii Biblioteki Sokołowskiej zawiera biografie duszpasterzy pracujących w Sokółowie Małopolskim w pierwszej połowie XX wieku. Składają się na nie biogramy sześciu proboszczów, piętnastu wikariuszy, siedmiu katechetów oraz trzech kapłanów zarządzającymi ekspozyturą w miejscowości Wola Niedźwiecka, która uzyskała status parafii w 1927 roku. Autor opracowania opierając się na bogatym materiale źródłowym ukazał różnorodne aspekty działalności kapłanów sokołowskich z tego okresu. Obok działalności typowo duszpasterskiej takiej jak: sprawowanie kultu i budowa kościołów kapłani sokołowscy byli zaangażowani w działania o charakterze społecznym, gospodarczym i kulturalnym. Do form ich działalności zaliczyć należy m.in. zakładanie kas pożyczkowych, kółek rolniczych, spółdzielni, szkół, czytelni. Stawali oni również na czele instytucji charytatywnych. Do każdego biogramu dołączono obszerną bibliografię świadcząca o rzetelnej bazie źródłowej na które oparto omawianą publikację. Książka stanowi posłuszy wszystkim historykom miasta, nie tylko do dziejów parafii ale do całego regionu. Publikację wzbogacają liczne fotografie księży, wnętrza świątyń, dokumentów oraz uroczystości kościelnych.

Wykazy osób z akt parafialnych diecezji łuckiej do 1945 roku, tom VIII, oprac. ks. Waldemar Witold Żurek, Lublin 2012, Wydawnictwo JEDNOŚĆ, ss. 1000.

Wydany w ubiegłym roku 8 tom „Wykazów” kończy edycję metryk wołyńskich zapoczątkowaną w roku 2004. Na zawartość niniejszego tomu składają się dane osobowe z następujących parafii: parafia katedralna w Łucku, parafia Maciejów, parafia Nieświcz, parafia Ostróg, parafia Poddębce, parafia Stara Huta, parafia Szpanów, parafia Torczyn, parafia Świętych Joachima i Anny we Włodzimierzu Wołyńskim, parafia Serca Jezusowego we Włodzimierzu Wołyńskim, parafia Zaturce. Dodatkowo w końcowej części publikacji dołączono wykaz zawartości tomów od 1 do 8.

Opracował Daniel Kiper